

Bernard Williams: *Belső és külső indokok*

(eredeti: B. W., Internal and external reasons. In: id., *Moral Luck. Philosophical Papers 1973-1980*. Cambridge: CUP, 1981, 101-113.)

Az olyan formájú mondatok, mint „**A**-nak van indoka φ -re” vagy „Van indok arra, hogy **A** φ -t tegye” (ahol φ valamilyen cselekvést kifejező ige helyett áll), első pillantásra úgy tűnnek, mintha kétféle értelmezést engednének meg. Az egyik szerint a mondat igazsága maga után vonja azt, hogy – úgy nagyjából – **A** rendelkezik valamilyen motívummal (*motive*), amit φ kiszolgál vagy előmozdít, ha pedig kiderül, hogy ez nem így van, akkor a mondat hamis. Van egy feltétel, ami a cselekvő céljaival kapcsolatos. Ha pedig ez nincs kielégítve, akkor ezen értelmezés szerint nem igaz az állítás, hogy **A**-nak van indoka φ -re. A második értelmezés szerint nincsen ilyen feltétel és az indokra utaló mondat nem lesz hamis, ha a megfelelő motívum hiányzik. (Tekintve ezt a két értelmezést és az idézett kétféle mondatot, ésszerű feltételezni, hogy az első mondat természetesebb módon vonja magával a belső értelmezést, a második pedig a külsőt, azt azonban helytelen lenne sugallni, hogy bármelyik mondat csak az egyik értelmezést engedi meg.)

A könnyebbség kedvéért tehát néha „belső indokokra”, illetve „külső indokokra” fogok utalni, mint azt a címben is tettem, de ezt csak úgy kell tekinteni, mint egy kényelmes hivatkozási formát. A vizsgálódás témája az, hogy vajon kétféle indok van-e a cselekvésre, ellentétben azzal a kétféle kijelentéssel, ami az emberek cselekvésre való indokairól mondunk. Valóban, mint azt hamarosan látni fogjuk, hogy az egyik esetben még az értelmezés is problematikus.

Először a belső értelmezést fogom tekintetbe venni, és azt, hogy mennyiben lehet ezt elfogadni. Azután pedig – szkeptikusabban – azt fogom tekintetbe venni, amit egy külső értelmezés vonhat magával. Végül pedig néhány rövid megjegyzést teszek, ami mindezt összeköti a közös javak és a potyautasok (*free-riders*) témájával.

A belső értelmezés legegyszerűbb modellje ez lenne: **A**-nak akkor és csak akkor van indoka φ -re, ha **A**-nak van valamiféle vágya, aminek a kielégítését az szolgálná, ha φ -t tenné. Másként fogalmazva azt mondhatnánk, hogy . . . néhány vágy, aminek a kielégítéséről **A** úgy véli, hogy a legjobban az szolgálná ezt, ha φ -t tenné. Ezt a különbséget később tárgyaljuk. Néha egy ilyen modellt tulajdonítanak Hume-nak, de mivel voltaképpen Hume nézetei ennél jóval összetettebbek, nevezhetjük ezt *szub-hume-i* modellnek. A szub-hume-i modell minden bizonnyal túlságosan is egyszerű. Céлом az lesz, hogy némi hozzáadással és revízióval olyanná alakítsam át, ami megfelelőbb. Miközben erre teszek kísérletet, négy tételt gyűjtök össze, amelyek szerintem igazak a belső indokot kifejező állításokról.

Alapjában véve és definíció szerint a belső értelmezés bármely modelljének rá kell mutatnia arra, hogy az indokokat kifejező állítás függ a cselekvő *szubjektív motivációs halmozatától*, amelyet a cselekvő **S**-ének fogok hívni. Az **S** tartalmait fogjuk tárgyalni, de a következőt most is mondhatjuk:

- (i) Egy belső indokot kifejező állítás cáfolható azzal, ha a **S**-ből hiányzik valamilyen megfelelő elem.

A legegyszerűbb szub-hume-i modell azt állítja, hogy **S** bármilyen eleme létrehoz egy belső indokot. Van azonban alapja annak, hogy tagadjuk ezt, de nem azért, mert az **S** sajnálatos, meggondolatlan vagy deviáns lenne – ezek más témákat vetnek fel –, hanem azért, mert **S** elemei hamis vélekedésen alapulnak.

A cselekvő azt gondolja, hogy ez a valami gin, noha valójában petróleum. Viszont gint akar tonikkal. Van indoka, vagy egy indoka arra, hogy ezt az anyagot elkeverje a tonikkal és megigya? Két út van ezzel kapcsolatban (ahogyan azt már javasoltuk a szub-hume-i modell két lehetséges megfogalmazásakor). Egyrészt nagyon furcsa azt mondani, hogy van indoka arra, hogy megigya ezt az anyagot, és természetesen azt állítani, hogy nincs indoka arra, hogy megigya, noha ő azt gondolja, hogy van. Másrészt, ha tényleg megissza, nem csak arra van magyarázatunk, hogy így cselekszik (egy indok, amiért ezt tette), hanem olyan magyarázatunk van, ami egy cselekvésre való indok formáját ölti. Ez a magyarázó dimenzió nagyon fontos, és erre majd többször visszatérünk. Ha vannak indokok a cselekvésre, akkor kell, hogy az emberek néha ezen indokok miatt cselekedjenek, ha pedig azt teszik, indokaiknak szerepelniük kell cselekvésük valamilyen helyes magyarázatában (ebből persze nem következik, hogy cselekedeteik minden helyes magyarázatában szerepelniük kell). A cselekvő igaz vagy hamis vélekedései közti különbség nem változtathatja meg annak a magyarázatnak a *formáját*, ami meg fog felelni cselekedetének. Ez a megfogalmazás arra indíthatna minket, hogy hagyjuk figyelmen kívül az előbb említett intuíciót, és éppen annak kodifikálásához (*legislate*) vezethet minket, hogy annak a cselekvőnek, aki gint akar, van indoka arra, hogy megigya ezt az anyagot, noha ez petróleum.

Nem gondolom azonban azt, hogy ezt kellene tennünk. Rossz irányba viszi ugyanis a dolgokat, mert igazából azt vonja magával, hogy a belső indokkal kapcsolatos felfogás csupán a magyarázattal törődik, és egyáltalán nem foglalkozik a cselekvő racionalitásával, ez pedig arra motiválhat, hogy más olyan indokot keressünk, ami kapcsolódik a cselekvő racionalitásához. A belső indokkal kapcsolatos felfogás azonban foglalkozik a cselekvő racionalitásával. Amit helyesen tulajdoníthatunk neki egy a belső indokról szóló egyes szám harmadik személyű állításban, azt megfontolásának eredményeként ő maga is helyesen tulajdoníthatja saját magának, mint ahogyan azt látni fogjuk. Ezért azt gondolom, hogy inkább a következőt kell mondanunk:

- (ii) **S** egyik tagja, **D**, nem fog indokot szolgáltatni **A** számára φ -re, ha akár a **D** létezése egy hamis vélekedéstől függ, akár **A** azon vélekedése hamis, hogy φ releváns **D** kielégítésének szempontjából.

(Ezt a kettős megfogalmazást a gin/petróleum eset alapján lehet illusztrálni: az első alapján úgy lehet tekinteni **D**-t, mint egy vágyat arra, hogy az illető megigya azt, ami ebben a palackban van, a második alapján pedig mint egy vágyat arra, hogy gint igyon.) Ennek ellenére igaz lesz az, hogy ha ezen körülmények között φ -t cselekszi, nem csupán arra létezett indok, hogy miért cselekedte φ -t, hanem arra is, hogy ez úgy mutassa őt, mint aki hamis vélekedéséhez viszonyítva racionálisan cselekszik.

A következő episztémikus következményre figyelhetünk fel:

- (iii) (a) **A** hamisan vélhet igaznak egy belső indokkal kapcsolatos állítást önmagáról és (hozzátehetjük).
- (b) **A** lehet, hogy nem ismer néhány igaz, belső indokkal kapcsolatos állítást önmagáról.

(b) két különböző forrásból ered. Az egyik az, hogy **A** lehet, hogy nem ismer valamilyen tényt, amit pedig ha ismerne, akkor az **S** valamilyen eleme révén hajlana φ -re. Ekkor mondhatjuk, hogy volt indoka φ -re, noha ő ezt nem tudta. Azért azonban, hogy ténylegesen legyen ilyen indoka, úgy tűnik, hogy az általa nem ismert tény és a cselekedetei közti relevancia elég közelinek és közvetlennek kell, hogy legyen. Máskülönben csak annyit lehet mondani, hogy **A**-nak lenne indoka φ -re, ha ismerné a tényt. Nem fogom vizsgálni a feltételeit annak, hogy miért mondhatjuk

az egyik dolgot vagy a másikat, de az biztos, hogy szoros kapcsolatban áll azzal a kérdéssel, hogy a tudatlanság mikor kap teret annak magyarázatában, amit **A** ténylegesen tesz.

A (iii) tézis második forrása az, hogy **A** talán nem ismeri **S** valamilyen elemét. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy **S** egyik ismeretlen eleme, **D**, akkor és csak akkor fog indokot szolgáltatni **A** számára φ -re, ha φ racionálisan kapcsolódik **D**-hez; vagyis, úgy nagyjából, az φ -re irányuló terv válasz lehet arra a kérdésre, amit részben **D** alakított ki. Ha **D** azért ismeretlen **A** számára, mert a tudatlanságban van, akkor éppenséggel nem elégíti ki ezt a feltételt, noha természetesen indokot szolgáltathat arra, hogy az illető miért tesz φ -t, vagyis megmagyarázhatja, vagy segíthet megmagyarázni azt, hogy az illető φ -t tesz. Az ilyen esetekben az φ csak szimbolikusan kapcsolódik **D**-hez.

Azt már mondtam, hogy:

- (iv) a belső indokra vonatkozó állítások a megfontoló érvelésben fedezhetők fel.

Érdeemes megjegyezni azt a már implicit tézist, hogy egy belső indokot kifejező állítás nem csupán arra a cselekedetre alkalmazható, amelyik a megfontolás egyedül preferált eredménye. Az „**A**-nak van indoka φ -re” nem azt jelenti, hogy „a cselekedet, amire **A**-nak egy általános, mindenre kiterjedő indoka van, az φ .” Lehet indoka arra, hogy rengeteg olyan dolgot megtegyen, amelyek meg nem tételére más és erősebb indokai vannak.

A szub-hume-i modell feltételezi, hogy φ -nek úgy kell kapcsolatban lennie **S** valamilyen elemével, mint a célhoz vezető oksági eszköznek (hacsak talán nem egyenesen egy vágy beteljesítése az, ami maga **S** azon eleme). Ez azonban csak egy eset. Valóban, a pusztá felfedezése annak, hogy bizonyos tevékenységek egy cél oksági eszközei, önmagában még nem ér fel a gyakorlati érveléssel.¹ A gyakorlati érvelés világos példája az, ami a következő konklúzióhoz vezet el: az illetőnek van indoka φ -re, mert φ a legkényelmesebb, leggazdaságosabb, legkellemesebb, stb., módja lenne annak, hogy **S** egy elemét kielégítse, ezt pedig természetesen **S** egyéb elemei ellenőrzik, ha nem is szükségképpen nagyon világos és meghatározott módon. A megfontolás számára azonban sokkal szélesebb lehetőségek vannak, például a következők: elgondoljuk azt, hogy az **S** elemeinek a kielégítése minként kombinálható, például az időzítés által, vagy ahol van valamilyen feloldhatatlan konfliktus **S** elemei között, akkor tekintetbe vesszük, hogy melyiket lehet a legnagyobb jelentőséggel felruházni (ami – és ez fontos – nem vonja magával, hogy lenne egy bizonyos árucikk, amiből változó mennyiségeket kínálnak), vagy pedig találunk konstitutív megoldásokat, például annak eldöntésével, mi tenné az estét szórakoztatóvá, elfogadva persze, hogy szórakoztató estét akarunk.

Az ilyen folyamatok eredményeképpen egy cselekvő beláthatja, hogy van indoka olyasminek a megtételére, amiről egyáltalán nem látta, hogy van indoka megtenni. Ilyen módon a megfontolás folyamata új cselekedetek lehetőségét vetheti fel, amelyek megtételére vannak belső indokok, mint ahogyan adott cselekedetek számára új belső indokokat is adhat. A megfontolás folyamata el is vehet elemeket **S**-től. A reflexió elvezetheti a cselekvőt oda, hogy lássa: néhány vélekedés hamis. Emiatt rájöhet arra, hogy voltaképpen nincs indoka megtenni azt, amiről pedig azt gondolta, hogy van indoka. Finomabban fogalmazva, az illető gondolhatja, hogy van indoka arra, hogy előmozdítsa egy fejleményt, mert nem eléggé erőltette meg a képzelőerejét arról, hogy milyen is lenne, ha bekövetkezne. A magára hagyott megfontoló értelem (*reason*) révén, vagy mások

---

1 Ez a meglátás Aurel Kolnainak köszönhető, vö., „Deliberation is of ends”, in: A. K., *Ethics, Value and Reality* (London-Indianapolis: Hackett, 1978). Lásd még David Wiggins, „Deliberation and practical reason”, *PAS*, LXXVI (1975-6), újra kiadva a következő kötetben: J. Raz (szerk.), *Practical Reasoning* (Oxford: OUP, 1978).

meggyőzésétől felbátorítva az illető eljuthat oda, hogy konkrétan érzékelje, mivel is járna ez, és felhagyna az erre irányuló vágygal, mint ahogyan a képzelet is tud új lehetőségeket és vágyakat teremteni. (Ezek fontos lehetőségek mind a politika, mind az egyéni cselekvés számára.)

Ezért tehát nem kell úgy gondolni **S**-re, mint egy statikusan adott motivációs halmazra. A megfontolás folyamatai mindenféle hatást gyakorolhatnak **S**-re, ez pedig olyan tény, amit a belső indokokról szóló elméletnek nagyon készségesen kell alkalmaznia. Ennélfogva liberálisabbnak kell lennie, mint néhány elméleti szakember volt az **S** lehetséges elemeit illetően. Az **S** halmazt a vágyak szempontjából vizsgáltam, és formálisan tekintve a „vágy” terminus az **S** összes elemére használható. Ez a terminológia azonban hajlamossá tehet arra, hogy elfelejtsük: **S** tartalmazhat értékelésre vonatkozó diszpozíciókat, érzelmi reakciók mintáit, személyes lojalításokat és számos projektet, amelyek – ahogyan azt absztrakt módon nevezni lehet – a cselekvő elkötelezettségét testesítik meg. Mindenek előtt persze nem tételezzük fel, hogy a cselekvő vágyainak vagy terveinek egoisztikusnak kell lenniük. Remélhetőleg lesznek különféle nem-egoisztikus tervei is, és ezek ugyanígy a cselekvés belső indokait nyújthatják.

Van azonban egy másik kérdés is az **S** tartalmaival kapcsolatban: vajon tekinthető-e ez úgy, mint ami – a belső indokokra vonatkozó általános elképzeléssel összhangba – *szükségleteket* foglal magába? Biztosan természetes azt állítani, hogy **A** indokoltan törekszik **X**-re csak azért, mert szüksége van **X**-re, de ez természetesen következik a belső indokokról szóló elméletben? Csak akkor merül fel ezzel kapcsolatban egy sajátos probléma, ha a cselekvő számára lehetséges, hogy ne legyen motiválva az arra való törekvésre, amire pedig szüksége van. Itt most nem teszek kísérletet arra, hogy elemezzem a szükségletek természetét, de úgy tekintem, hogy amennyiben vannak határozottan felismerhető szükségletek, lehet olyan cselekvő, aki híján van bármely érdeklődésnek aziránt, hogy szert tegyen arra, amire valóban szüksége van. Továbbá úgy tekintem, hogy az érdeklődésnek eme hiánya a megfontolás után is fennmaradhat, és hibás lenne azt állítani, hogy ebben az esetben az érdeklődés hiányának mindig hamis vélekedésen kell nyugodnia. (Amennyiben valóban hamis vélekedésen nyugszik, akkor a (ii) tézis alá foglalható úgy, ahogyan azt már tárgyaltuk.)

Ha egy cselekvőt valóban nem érdekli az, hogy kövesse, amire szüksége van, és ez nem hamis vélekedés terméke, továbbá nem képes szert tenni erre a motivációra olyan motivációk alapján, amelyek az imént tárgyalt megfontoló folyamatokból erednek, akkor szerintem a következőt kell mondanunk: a belső értelmet figyelembe véve az illetőnek valóban nincs indoka arra, hogy ezekre a dolgokra törekedjen. Miközben ezt mondjuk, emlékezetben kell tartanunk azonban azt, hogy mennyire erősek ezek a feltételezések, és milyen ritkán vagyunk hajlamosak azt gondolni, hogy igazak. Amikor azt mondjuk, hogy egy személynek van indoka arra, hogy bevegye azt a gyógyszert, amire szüksége van, noha következetesen és meggyőzően tagadja, hogy bármennyire is érdeklődne az egészsége megőrzése iránt, mégis a belső értelmet (*sense*) figyelembe véve beszélhetünk, arra gondolva, hogy valamilyen szinten tényleg akarnia *kell* azt, hogy jól legyen.

Mindazonáltal, ha világossá válik számunkra az, hogy nincs ilyen gondolatunk, és kirtartunk azon állítás mellett, hogy a személy rendelkezik ezzel az indokkal, akkor más értelemben kell erről beszélnünk; és ez a külsődleges értelem. Jamesnek Owen Wingrave-ról szóló történetében – amiből Britten operát írt – Owent unszolja a családja, hogy lépjen be a hadseregbe, mert ez szükséges és fontos. Összes férfi felmenője katona volt és a családi büszkeség is azt követeli tőle, hogy így cselekedjen. Owennek egyáltalán nincs semmilyen motivációja arra, hogy belépjen a hadseregbe. Vágyai egészen más irányba vezetnek: gyűlöl mindent, ami a katonai élettel kapcsolatos, és mindazt, amit ez az élet jelent. Családja talán úgy fejezte ki magát, hogy *van indok arra, hogy Owen belépjen a hadseregbe*. Még ha tudták is, hogy Owen **S** készletében nem volt semmi, ami egy megfontoló érvelés révén arra indította volna, hogy ezt tegye, ez nem indította őket arra,

hogy visszavonják ezt a követelést, vagy elismerjék, hogy ezt egy téves helyzetértékelés miatt tették. Külsődleges értelemben vették ezt. De mi is ez az értelem?

Előzetes megjegyzésként felvethető, hogy ez nem ugyanaz a kérdés volt, mint az, amelyik egy feltételezett kategorikus imperatívusz státuszára vonatkozik – egy kantianus értelemben vett „kell”, ami attól függetlenül vonatkozik a cselekvőre, hogy ő történetesen mit is akar –, vagy mondjuk inkább azt, hogy ez nem minden kétséget kizáróan ugyanaz a kérdés. Először is a kategorikus imperatívuszt gyakran – mint ahogyan Kant is – úgy tekintették, mint ami szükségképpen a moralitás imperatívusza, de a külső indokokról szóló állítások nem szükségképpen kapcsolódnak a moralitáshoz. Másodsor pedig homályos kérdés marad az, hogy mi a viszony az „**A**-nak van indoka arra, hogy ezt tegye” és az „**A**-nak meg kell (*ought*) ezt tennie” típusú mondatok között. Néhány filozófus ekvivalensnek tekinti ezeket, és ennek a nézetnek az alapján a külső indokok kérdése természetesen sokkal közelebb kerül egy kategorikus imperatívusz kérdéséhez. Egy ilyen ekvivalenciával kapcsolatban azonban nem fogalmazok meg semmilyen feltevést és a továbbiakban a „kell” terminust sem fogom vizsgálni.²

Amikor elgondolkodunk azon, hogy egy külső indokról szóló állítás mit is jelent, újra emlékeznünk kell a lehetséges magyarázat dimenziójára; ez egy olyan meggondolás, ami bármely cselekvésre szolgáló indokra érvényes. Ha valami lehet egy cselekvés indoka, akkor ez valaki számára lehet indok a cselekvésre egy adott alkalommal, és emiatt megjelenik annak a cselekvésnek a magyarázatában is. Mármost *önmagától* egyetlen, külső indokról szóló állítás sem kínálhat magyarázatot egyetlen ember cselekvésére sem. Még ha igaz is lenne (bármit is jelentsen ez végül is), hogy volt indok Owen számára arra, hogy belépjen a hadseregbe, ez a tény önmagában véve soha nem magyarázna meg semmit, amit Owen tett, még azt se, hogy belép a hadseregbe. Mert ha ez egyáltalán igaz volt, akkor volt igaz, amikor Owen nem volt motiválva arra, hogy belépjen a hadseregbe. A külső indokról szóló állításokkal kapcsolatban az a lényeg, hogy igazságuk nem függ cselekvő motivációjától. Semmi nem magyarázhatja meg azonban a cselekvő (szándékos) cselekedetét, csak olyasmi, ami erre a cselekvésre motiválja őt. Ezért a külső indokról szóló állítás igazságán túl kell még valami más ahhoz, hogy megmagyarázzuk a cselekedetét, valamilyen pszichológiai kapcsolat. Úgy tűnhet, hogy ez a pszichológiai kapcsolat egy vélekedés lesz: **A** úgy véli, hogy egy róla szóló, külső indokot leíró állítás segíthet megmagyarázni a cselekedetét.

A külső indokról szóló állításokat pusztán ebben az általános formában vezettük be: „van indok arra, hogy **A** . . . tegye”. Most azonban túl kell lépünk ezen a formán, és át kell térnünk az indokkal kapcsolatos specifikus állításokhoz. Kétségekívül vannak olyan esetek, amikor **A** abban a hiszemben cselekszi φ -t, hogy van indok arra, hogy ezt tegye, noha semmilyen véleménye nincs arról, hogy mi is lehet ez az indok. Ezek olyan esetek lehetnek, amikor olyan tekintélyre hagyatkozik, akiben megbízik, vagy olyanok, amikor felidézi azt, hogy tényleg ismert valami indokot φ -re, de képtelen emlékezni arra, hogy ez mi is volt. Ilyen szempontok alapján tekintve a cselekvésre való indokok hasonlítanak a vélekedésre vonatkozó indokokra. Viszont, miként a vélekedésre vonatkozó indokok is, ezek nyilvánvalóan másodlagos esetek. Az alapvető esetnek annak kell lennie, ahol **A** nem azért teszi φ -t, mert pusztán úgy véli, hogy létezik ilyen vagy olyan indok φ -re, hanem azért, mert valamilyen meghatározott megfontolásról úgy véli, hogy ez számára indokot jelent φ -re. Ennélfogva Owen Wingrave beléphet a hadseregbe, mert (most) úgy véli: az a tény, hogy családjában hagyomány a kiváló katonai szolgálat, indok arra, hogy így tegyen.

Vajon az a vélekedés, miszerint egy egyedi megfontolás indoka egy egyedi cselekvésnek, kínál-e motivációt a cselekvésre – vagy éppenséggel maga is motiváció? Ha nem, akkor nincs tovább.

---

2 Ezt lent a 9. fejezetben tárgyalom.

Fogadjuk el, hogy igen. Ez az állítás valóban meggyőzőnek tűnik – legalábbis, amíg az ilyen vélekedések és a cselekvésre való diszpozíció közti kapcsolat nincs szükségtelenül leszűkítve olyan fokig, hogy kizárná az *akrasziát*. Az állítás valójában *annyira* meggyőző, hogy ez a cselekvő – ezzel a vélekedésével – olyasvalakinek tűnik, akiről egy *belső* indokról szóló állítás most igaz módon tehető meg. Ő az, akinek az **S** halmazában jelen van a megfelelő motiváció. Aki valóban úgy véli, hogy a családi tisztességgel kapcsolatos megfontolások a cselekvés indokául szolgálnak, az olyan ember, aki rendelkezik a cselekvésre vonatkozó egy bizonyos diszpozícióval, és emellett a jóváhagyás, az érzület, az érzelmi reakció, stb., diszpozícióival is.

Ebből azonban nem következik az, hogy a külső indokról szóló állításokban nincs semmi. Annyi valóban következik, hogy tartalmukat nem fogjuk feltárni, ha pusztán annak az állapotát vesszük tekintetbe, aki hisz ebben az állításban, vagy azt, ahogyan ez az állapot magyarázatot ad a cselekvésre, mert ez az állapot pusztán egy olyan állapot, amire tekintettel egy *belső* indokról szóló kijelentés tehető meg igaz módon. A külső helyzetet leíró állítás tartalmát inkább az fogja feltárni, ha vesszük tekintetbe: mit is jelent az, hogy *elhiszünk* egy ilyen állítást. Ez az a pont, ahol – ha egyáltalán – meg kell jelenni a sajátosságaiknak.

Azt az esetet fogjuk vizsgálni (közvetve már eddig is ezt tettük), ahol arról tesznek egy külső indokra utaló állítást, aki – mint Owen Wingrave – már nem úgy motivált, ahogyan elvárják tőle, és ezért egy *belső* indokokra vonatkozó kijelentés sem állítható róla igaz módon. (Mivel a külső és *belső* indokokról szóló állítások közti különbség a beszélő által elfogadott implikációktól függ, a külső indokokra vonatkozó állítások természetesen tehetőek olyan cselekvőkről, akik már motiváltak, de nem ez az érdekes eset.) A cselekvő jelenleg nem hiszi el a külsődleges indokról szóló állítást. Ha pedig majd elhiszi, akkor motivált lesz a cselekvésre, vagyis az elhívés ténye egyúttal szükségképpen azt is jelenti, hogy az illető új motivációt kap a cselekvésre. Hogyan lehetséges ez?

Ez szorosan összefügg a régi kérdéssel, vagyis azzal, hogy „Az értelem (*reason*) miként hozhat létre motivációt?”. Ez olyan kérdés, amire Hume ismert módon „nem”-mel válaszolt. Abban a formában azonban a kérdés maga nem világos és az sem világos, hogyan viszonyul az érvehöz, hiszen az értelem – vagyis a racionális folyamatok – természetesen hozhat létre új motivációkat, mint ahogyan azt a megfontolás vizsgálatakor látjuk. Továbbá a téma felvetésének hagyományos módja magára veszi (úgy vélem) annak a bizonyításnak a terhét is, hogy mi számít „tisztán racionális folyamat”-nak, amit pedig nemhogy nem kellene magára vennie, hanem ami éppenséggel arra a kritikusra hárul, aki Hume általános következtetését kívánja bírálni és nagymértékben támaszkodik a külső indokokról szóló kijelentésekhez – ezt a kritikust a továbbiakban „a külső indokokra koncentráló elméletalkotó”-nak fogom nevezni.

A lényeg annak a felismerésében rejlik, hogy a külső indokokra koncentráló elméletalkotónak *különleges módon* kell felfognia azt a kapcsolatot, ami egy motiváció megszerzése és az indokról szóló kijelentés elhívése között áll fenn. Hiszen számos eszköz van természetesen arra, hogy a cselekvő szert tegyen a motivációra és hitelt is adjon egy indokokról szóló kijelentésnek, de ezek nem olyan eszközök, amelyek érdekelnék a külső indokokra koncentráló elméletalkotót. Lehetséges, hogy Owent annyira meggyőzte családja megindító retorikája, hogy motiválttá is vált és hitelt is adott ennek. Ez azonban kizár egy olyan elemet, amit pedig a külső indokokra koncentráló elméletalkotó lényegét tekintve megkövetel: azt, hogy a cselekvőnek *azért* kell szert tennie a motivációra, *mert* hitelt ad az indokról szóló kijelentésnek, az utóbbit pedig azért kell tennie, mert valamiképpen helyesen méri fel a helyzetet. Ha az elméletalkotó kitarthat ezen feltételek mellett, akkor nézetem szerint meg kell alkotnia azt a feltételt, ami mellett a cselekvő megfelelően tesz szert egy ilyesféle motivációra, vagyis helyes megfontolást kell végeznie, és a külső indokokról szóló állítást magát nagyjából ekvivalensnek, vagy legalábbis összefüggőnek kell

tekinteni azzal az állítással, miszerint ha a cselekvő racionális megfontolást végezne, akkor bármilyen megfontolással is rendelkezett eredetileg, most arra a motivációra tenne szert, hogy φ -t tegye.

Ha azonban ez igaz, akkor valóban úgy tűnik, hogy van ereje Hume alaptézisének, és nagyon valószínű az a feltételezés, hogy az összes, külső indokról szóló állítás hamis. Hiszen *ex hypothesi* a cselekvő számára nincs olyan motiváció, *abonnan kiindulva* elérhetné ezt az új motivációt. Adottnak véve a cselekvő korábbi létező motivációit és ezt az új motivációt, ezen értelmezés szerint a külső okokról szóló állításokat akkor lehet igaznak tartani, ha – a korábbi motivációk meglétét elfogadva – az új motiváció valamilyen értelemben racionálisan elérhető. Ugyanakkor azonban nem szabad a korábbi motivációk iránt azt a fajta racionális viszonyt tanúsítanunk, amit a megfontolással kapcsolatos korábbi leírásban vettünk tekintetbe – hiszen ebben az esetben egy belső okról szóló állítás lenne elsősorban igaz. Semmi okot nem látok arra, hogy feltételezzem: lehetséges, hogy ezek a feltételek teljesülnek.

Azt lehetne mondani, hogy a külsődleges indokról szóló állítás ereje a következőképpen magyarázható meg. Egy ilyen állítás azt vonja magával, hogy egy racionálisan cselekvő azért lesz megfelelően motiválva – és ez hordozhat ilyen implikációt –, mert egy racionális cselekvő pontosan olyasvalaki, aki az **S** halmazában rendelkezik egy általános diszpozícióval annak megtételére, amire (úgy véli) van számára indok. Így amikor azt hiszi, hogy van számára ok φ -re, akkor motiválva van φ -re még akkor is, ha előzőleg nem rendelkezett semmilyen motívummal φ -re, sem pedig olyan motívuma nem volt, ami azon módok egyikével viszonyult volna φ -hez, amiket a megfontolás leírásában vettünk tekintetbe.

Ez a válasz azonban csak odébb tolja a problémát. A magyarázat (mondhatni) vágy-és-vélekedés modelljét alkalmazza újra a kérdéses cselekedetekre, de olyan vágyat és vélekedést alkalmazott, aminek a tartalmi kérdései. *Mi az*, amit az illető elhisz, amikor azt hiszi, hogy van számára indok φ -re, ha nem az a proposíció, vagy valami, ami tartalmazza azt a proposíciót, hogy ha az illető racionális megfontolást végezne, akkor motiválva lenne arra, hogy megfelelően cselekedjen? Azt kérdezzük, hogy egy igaz proposíció miként rendelkezhet ezzel a tartalommal. Amikor válaszolunk a kérdésre, akkor nem segít az, ha egy feltételezett vágyra hivatkozunk, amit egy olyan vélekedés aktivizál, aminek éppen ez a tartalma.

Ezek az érvek, amelyek arra vonatkoznak, hogy mit jelent elfogadni egy külsődleges indokról szóló állítást, magukkal vonnak valamilyen elképzelést arról, hogy a megfontolásról az imént adott beszámoló alapján mi lehetséges és mi az, amit ez a beszámoló kizár. Itt azonban a következő kifogással lehet élni: a megfontolásról adott beszámoló túlságosan is körvonalazatlan (*vague*) és például megengedi a képzelet használatát a cselekvő **S** halmazának kiterjesztésére vagy leszűkítésére. Ha viszont ez így van, akkor nem világos, hogy mik azok a határok, amelyekhez a cselekvő a létező **S** halmaz alapján történő racionális megfontolás során eljuthat.

Ez nem világos, és a gyakorlati érvelésről (*reasoning*) szóló elmélet alapvetően kívánatos vonásának tekintem azt, hogy meg kell őriznie és számot kell adnia erről a homályosságról. Van egy lényegi meghatározatlanság abban, amit egy racionális megfontoló folyamatnak tarthatunk. A gyakorlati érvelés egy heurisztikus és képzeletet igénylő folyamat, és nincsenek rögzített határok azon a kontinuumon, ami a racionális gondolkodástól az inspirációhoz és a megtéréshez vezet. Ez nem okoz nehézséget olyasvalaki számára, aki úgy gondolja, hogy a cselekvés indokai alapvetően a belső indokok modellje alapján értendők. Valóban van egy körvonalazatlanság (*vagueness*) abban, hogy „**A**-nak van indoka φ -re”, a belső értelemben véve, amennyiben a megfontolással kapcsolatos folyamatok, amelyek **A** jelenlegi **S** halmazától elvezethetnek ahhoz, hogy **A** motivált legyen φ -re, több-kevesebb ambícióval társulva gondolhatók el. Ez azonban nem hozza zavarba

azokat, akik az indokok belső felfogását tekintik alapvetőnek a cselekvés számára. Csupán annyit mutat, hogy az állapotoknak egy a feltételezettnél szélesebb és kevésbé meghatározott köre játszik szerepet annak megítélésakor: mi számíthat olyan állapotnak, amelyben „A-nak van indoka φ -re”.

A külső indokokra koncentráló elméletalkotó az, aki ezen a ponton szembesül a problémával. Sok olyan dolog van természetesen, amit mondhatunk annak, aki nem hajlandó φ -re, amikor azt gondoljuk, hogy hajlandónak kéne lennie. Ilyenkor mondhatjuk azt, hogy az illető hebehurgya, kegyetlen, önző vagy meggondolatlan, vagy azt, hogy a dolgok – és ő maga is – sokkal jobbak lennének, ha motiválva lenne erre. Bármelyiket ezek közül értelmes mondani. Az viszont, aki nagy ügyet csinál abból, hogy a kritikát a külsődleges indokról szóló állítás formájában adja elő, úgy tűnik, elsősorban a következőt szeretné mondani: a cselekvővel főleg az a baj, hogy *irracionális*. Az ilyen elméletalkotó az, akinek különösen pontosan kell megfogalmaznia ezt a vádat, főleg azért, mert azt akarja: minden racionális cselekvő mint olyan ismerje el azt a követelményt, hogy a kérdéses dolgot megtegye.

Owen Wingrave családja talán nem „indokok”-ról beszélt, de – mint azt elképzeltük – használhatták volna a külsődleges indokokra vonatkozó megfogalmazást. Maga ez a tény okoz némi nehézséget a külső indokokra koncentráló elméletalkotó számára. Mivel egy külsődleges indokról szóló állítás igazságát úgy látja, mint ami potenciálisan megalapozza az irracionális vádját azzal a cselekvővel szemben, aki ezt nem veszi tekintetbe, ez az elméletalkotó talán annyit akar mondani, hogy ha a Wingrave család ebben a formában fogalmazza meg panaszát Owennel szemben, akkor nagy valószínűséggel olyasmit állítana, ami ebben az esetben hamis volt. Az elméletalkotó nehezebben tudná megmutatni, hogy a Wingrave család által használt szavak valami mást *jelentettek*, mint amit akkor jelentenek, amikor – mint ahogyan azt feltételezi – igazán kimondták őket. Amit azonban akkor jelentenek, amikor a Wingrave család kimondja őket, csaknem biztosan *nem* az, hogy a racionális megfontolás venné rá Wingrave-t arra, hogy belépjen a hadseregbe – pedig (nagyon nyersen fogalmazva) ezt a jelentést vagy implikációt tulajdonítjuk nekik, ha azt a súlyt kell hordozniuk, amivel ezek az elméletalkotók fel akarják ruházni őket.

Az itt felvetett meggondolások erőteljesen sugallják nekem azt, hogy amikor határozottan elkülönítjük őket, a külsődleges indokokról szóló állítások hamisak vagy inkohereusak, vagy pedig igazából valami mást fejeznek ki, de félreérthető módon. Valójában az emberek beszédében nehezebb elkülöníteni őket annál, mint ahogyan azt az ebben a fejezetben történő a bevezetésük során sugalltam. Akik ezeket a szavakat használják, gyakran tűnnek úgy, hogy inkább egy optimista, belső indokokra vonatkozó igényt juttatnak érvényre, bár néha az állítás valóban úgy hangzik el, mint ami határozottan a cselekvő alany **S** halmazán kívülre utal, illetve azon kívülre, amit a racionális megfontolás során a cselekvő az **S** halmaz alapján kikövetkeztethetne. Ezért úgy vélem, nagy a bizonytalanság azzal kapcsolatban, hogy mit is jelentenek ezek az állítások. Néha kicsivel többet, mint azt, hogy a dolgok jobbak lennének akkor, ha a cselekvő így tenne. Az indokokra utaló megfogalmazás azonban valóban hathatós, főleg akkor, amikor azt sugallja, hogy a cselekvő irracionális, és ez a sugalmazás blöff lesz, mielőst világosan elhagyjuk egy belső indokra vonatkozó állítás alapját. Ha ez így van, a cselekvéssel kapcsolatos egyetlen tényleges állítások a belső indokokról szóló állítások lesznek.

A mostani témához nagyon erősen kötődőnek gondolják a közjavak és a potyautasok problémáját, ami (elégge elnagyoltan) egy olyan helyzettel kapcsolatos, ahol minden egyes személynek önző (*egoistic*) indokai vannak arra, hogy bizonyos javak meglétét akarja, ugyanakkor azonban mindegyiknek önző indoka van arra, hogy ne vegyen részt ezen javak előállításában. Itt most nem fogom ezt a problémát elemezni, de pusztán azért, hogy a cselekvés indokairól szóló nézetem világossá váljon, és lássuk, hogy ez mennyiben ellentétes néhány egyéb nézettel, hasznos lesz, ha végezetül olyan kérdéseket sorakoztatok fel, amelyek kapcsolatosak a problémával,

továbbá megemlítem azokat a válaszokat is, amelyeket az adna erre, aki szerint (futólag áttekintve) a cselekvés racionális mivoltát egyedül a belső indokok racionális mivolta nyújtja.

1. Meg tudjuk-e határozni a racionalitást olyan fogalmakban, amelyek nem pusztán önzők (*egoistic*)?

Igen.

2. Meg tudjuk-e határozni a racionalitást olyan fogalmakban, amelyek nem pusztán eszköz-cél viszonyt fejeznek ki?

Igen.

3. Meg tudjuk-e határozni a racionalitást úgy, amiből az következne, hogy az **A** számára racionális cselekedet semmilyen módon nem áll kapcsolatban **A** létező motivációival?

Nem.

4. Meg tudjuk-e mutatni, hogy akinek csak önző motivációi vannak, az irracionálisan cselekszik akkor, amikor nem önző célokat követ?

Nem szükségképpen, noha speciális esetekben talán meg tudnánk ezt mutatni. (Az önző személlyel kapcsolatos probléma jellemző módon nem az irracionáltság.)

Legyen egy jó dolog, **J**, és személyek egy csoportja, **Sz**, úgy, hogy minden tagjának önző indoka van arra, hogy akarja **J** meglétét, de **J** létrehozása **Sz** minden egyes valós alcsoportjától **C** cselekedet megtételét igényli, ami költséges. Legyen **A** az **Sz** egy tagja.

5. Van **A**-nak önző indoka arra, hogy **C**-t tegye, ha érvekkel alátámaszthatóan vagy abban biztos, hogy **Sz** túl kevés tagja fogja megtenni **C**-t azért, hogy **J** létrejöhessen, vagy pedig abban, hogy **Sz** elegendő tagja fogja megtenni **C**-t, s így **J** létrejön?

Nincs.

6. Létezik bármilyen efféle körülmény, amikor **A**-nak lehet önző indoka arra, hogy **C**-t tegye?

Igen, azokban az esetekben, amikor a **C**-t megtevők kritikus számának az elérése függ attól, hogy ő is megtegye **C**-t, vagy amikor van indoka azt gondolni, hogy ez a helyzet.

7. Létezik bármi olyan motiváció, aminek racionálissá kell tennie **A** számára azt, hogy **C**-t teszi, még akkor is, ha nem az a helyzet állt elő, amire az imént utaltunk?

Igen, ha az illető nem tisztán önző, akkor sok ilyen létezik. Vannak például olyan motivációk, amelyek kifejeznek valamit (*expressive*) – ezek például az ünnepezt szavazási esetben megfelelőek.³ Vannak olyan motivációk is, amelyek a korrektség (*fairness*) iránti érzékből erednek. Éppen ez haladhatja meg a „vagy haszontalan vagy szükségtelen” dilemmáját, mégpedig egy olyan típusú érveléssel, hogy „valaki, de nincs indok arra, hogy bárkit is kizárjunk, tehát mindenki”.

8. Irracionális-e egy cselekvő számára, hogy ilyen motivációi legyenek?

---

3 Egy jól ismert tárgyalása ennek az esetnek a következő munkában található: M. Olson, Jr., *The Logic of Collective Action* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1965). A kifejező motivációkról ebben a kontextusban lásd, S. I. Benn, 'Rationality and political behaviour', in S. I. Benn & G. W. Mortimore (eds.), *Rationality and the Social Sciences* (London: Routledge & Kegan Paul, 1976). A korrektségről, ami a szövegben ezután következik, természetesen jóval többet lehetne elmondani, például annak kapcsán, hogy egy csoport tagjai a korrektséggel összhangban miként tudnak megegyezni olyan stratégiákban, amelyek hatékonyabbak annál, mintha mindenki **C**-t tenné.

Bármely olyan értelemben, amelyben a kérdés egyáltalán értelmesen feltehető, nem.

9. Racionális egy társadalom számára, hogy olyan embereket neveljen fel, akik ilyen motivációkkal rendelkeznek?

Amennyiben a kérdés egyáltalán értelmesen feltehető, igen. Minden bizonnyal van indokunk arra, hogy bátorítsuk az embereket, hogy rendelkezzenek ezekkel a diszpozíciókkal – például azzal, hogy mi magunk rendelkezünk velük.

Bevallom, hogy nem látok semmilyen más lényeges kérdést, ami az általánosítás ezen szintjén kapcsolódna ezekhez a témákhoz. Mindezen kérdésre világos válaszok adhatók, amelyek teljes mértékben összeegyeztethetők a praktikus racionalitás olyan felfogásával, ami a cselekvésre szolgáló belső indokok segítségével ragadható meg, és nekem úgy tűnik, hogy ezek a válaszok teljes mértékben értelmesek is.

(ford. Lautner Péter)